

MARIUSZ CZYŻAK

PRAWNA OCHRONA GROBÓW I CMENTARZY WOJENNYCH W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

I.

Terytorium Polski stanowiło od zarania dziejów, ze szczególnym natężeniem w okresie od utraty przez Rzeczpospolitą Obojga Narodów niepodległości w końcu wieku XVIII, aż po połowę wieku XX, obszar licznych działań wojennych, związanych zarówno z powstaniem narodowymi, wojnami światowymi, jak i prowadzoną w latach wojennych i powojennych konspiracyjną działalnością niepodległościową. Stąd też znajduje się na nim znaczna ilość nekropolii i innych odosobnionych miejsc pochówku szczątków ludzkich, mających swój związek z tymi wydarzeniami historycznymi. Zarówno pamięć o dziedzictwie narodowym, jak i szacunek dla szczątków ludzkich stanowi zatem w świetle polskich uwarunkowań społeczno-historycznych dobro szczególne, zasługujące na ochronę prawną. Na dowód tego, już w preambule do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹ ustawodawca przywołuje wdzięczność przodkom obywateli polskich *za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami*. Także w związku z powyższym specjalny status przyznano na gruncie polskiego systemu prawnego grobom i cmentarzom wojennym. Niemniej jednak, stają się one niekiedy, zwłaszcza jeśli chodzi o miejsca pochówku żołnierzy państw obcych, obiektem aktów wandalizmu, o podłożu chuligańskim, pseudopolitycznym bądź narodowościowym, godząc nie tylko w pamięć o ofiarach przeszłych konfliktów, ale również w spokój społeczny i porządek prawny, a nawet w dobro relacji międzypaństwowych istniejących pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a krajami sąsiednimi. Obiekty tego rodzaju znajdują się tymczasem, poczynając już od okresu międzywojennego, pod ochroną prawną, zarówno na gruncie kodeksu karnego², jak i szeregu ustaw szczególnych podległych rygorowi prawa wykroczeń i prawa administracyjnego, a nawet aktów prawa międzynarodowego, których Rzeczpospolita Polska jest stroną.

¹ DzU nr 78, poz. 483, ze zm.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny (DzU nr 88, poz. 553, ze zm.).

II.

Rozważania niniejsze rozpocząć wypada od stwierdzenia, iż polski ustawodawca dokonał, na gruncie powszechnie obowiązujących przepisów prawa regulujących zasady grzebania zmarłych oraz zarządzania miejscami ich spoczynku, a więc przede wszystkim ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych³ (dalej: u.c.ch.z.) oraz ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych⁴ (dalej: u.g.c.w.), klasyfikacji miejsc pochówku na groby i cmentarze „cywilne” oraz groby i cmentarze wojenne, dzieląc przy tym te pierwsze na komunalne i wyznaniowe, w zależności od rodzaju podmiotu je zakładającego (art. 1 u.c.ch.z.).

W myśl postanowień przepisów art. 1 ust. 1 u.g.c.w., za groby wojenne uznaje się natomiast: groby poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego; groby osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych (niezależnie od narodowości); groby siostr miłosierdzia i wszystkich osób, które poległy lub zmarły z powodu działań wojennych podczas wykonywania zleconych im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej; groby jeńców wojennych i osób internowanych; groby uchodźców z 1915 r.; groby osób wojskowych i cywilnych, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego po 1 września 1939 r. (niezależnie od ich narodowości); groby i cmentarzyska prochów ofiar niemieckich i sowieckich obozów; a także groby osób, które straciły życie na skutek walki z narzuconym Polsce systemem i represji totalitarnych w okresie od 1944 r. do 1956 r. Za cmentarze wojenne uznano zaś cmentarze, które przeznaczone są do chowania zwłok tychże osób (art. 1 ust. 3 u.g.c.w.). Można zatem wyodrębnić wśród nich, pomimo braku tego rodzaju klasyfikacji legalnej, dwie kategorie obiektów — te, w których złożone są ciała osób cywilnych poległych lub zmarłych w związku z wymienionymi powyżej wydarzeniami i zajściami, oraz te, w których pochowani są członkowie sił zbrojnych, tak wchodzących w skład polskich formacji wojskowych, jak i należących do sił zbrojnych państw obcych, zarówno sojusznicznych, neutralnych, jak i wrogich w chwili prowadzenia działań wojennych. Pojedyncze groby lub grupy grobów, którym ustawodawca przyznał status wojennych, a tym samym i szczególną ochronę prawną, znajdować się mogą, poza cmentarzami wojennymi, również na „cywilnych” cmentarzach komunalnych i wyznaniowych.

Dodać należy, iż ustawodawca w wielu przypadkach różnicuje status komunalnych i wyznaniowych cmentarzy „cywilnych” od cmentarzy wojennych, jak również odrębnie kształtuje kwestię pochówku osób wojskowych. I tak np. zgodnie z przepisem art. 10 ust. 1 u.c.ch.z., *Prawo pochowania zwłok osób wojskowych zmarłych w czynnej służbie wojskowej przysługuje właściwym organom wojskowym w myśl przepisów wojskowych*, podczas, gdy co do zasady przysługuje ono małżonkowi, krewnym i powinowatym. Podobnie odrębnie potraktowano kwestię właściwości organów administracji rządowej i samorządowej względem utrzymania i zarządzania grobami i cmentarzami wojennymi. Zastosowanie znajdują

³ Tekst jednolity DzU z 2000 r. nr 23, poz. 295, ze zm.

⁴ DzU nr 39, poz. 311, ze zm.

tutaj bowiem przepisy rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 23 października 1936 r. wydanego w porozumieniu z Ministrami Spraw Wojskowych i Opieki Społecznej w sprawie wykonania ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych⁵ (dalej: r.w.u.c.g.w.). I tak do właściwości ministra właściwego do spraw wewnętrznych należą, w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej, sprawy dotyczące: zatwierdzania planów cmentarzy wojennych, sprowadzania zwłok z obcego państwa i chowania ich na cmentarzach wojennych, a także udzielania pozwoleń na wywiezienie zwłok z cmentarza lub grobu wojennego poza granicę państwa (§ 1 r.w.u.c.g.w.). Wojewoda odpowiada, działając w porozumieniu z właściwymi władzami wojskowymi, za sprawy ekshumacji i przeniesienia zwłok z cmentarza lub grobu wojennego, wykonywania prac remontowych i budowlanych na cmentarzach wojennych, ogólnego zarządu cmentarzy wojennych, a nawet za udzielanie pozwoleń na dokonywanie zdjęć fotograficznych poszczególnych mogił wojennych (§ 2 r.w.u.c.g.w.), zaś na wójtach gmin (burmistrzach, prezydentach miast) spoczywa m.in. obowiązek sprawowania bezpośredniego nadzoru nad stanem grobów i cmentarzy wojennych wszystkich kategorii, a w przypadku przejęcia takiego zadania — ich konserwacja, remont i naprawa (§ 4 i 5 r.w.u.c.g.w.). Ci ostatni odpowiedzialni są skądinąd również za utrzymanie i zarządzanie cmentarzami komunalnymi, natomiast za zarządzanie cmentarzami wyznaniowymi odpowiadają związki wyznaniowe (art. 2 u.c.ch.z.). Co należy podkreślić, koszty utrzymania grobów i cmentarzy wojennych, tak polskich jak i obcych, pokrywane są ze środków budżetu państwa (art. 6 ust. 2 u.g.c.w.).

Istotnym ogniwem systemu ochrony grobów i cmentarzy wojennych w Rzeczpospolitej Polskiej, zwłaszcza w zakresie utrzymania w należyтым stanie grobów i cmentarzy wojennych polskich za granicą i osób obcej narodowości w Polsce, jest także Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, utworzona ustawą z dnia 21 stycznia 1988 r. o Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa⁶ (dalej: u.R.O.P.W.M.). Inicjuje ona bowiem i koordynuje *działalność związaną z upamiętnianiem historycznych wydarzeń i miejsc oraz postaci w dziejach walk i męczeństwa Narodu Polskiego, zarówno w kraju, jak i za granicą, a także bliskich Narodowi Polskiemu miejsc walk i męczeństwa innych narodów na polskim terytorium*, w tym m.in. sprawuje opiekę nad miejscami walk i męczeństwa, jak również dokonuje oceny stanu opieki nad cmentarzami i mogiłami wojennymi (art. 1 i 3 u.R.O.P.W.M.). Współpracuje przy tym, w porozumieniu z Ministrem Spraw Zagranicznych, z zagranicznymi instytucjami zajmującymi się upamiętnianiem i otaczaniem opieką tej kategorii obiektów (§ ust. 1 pkt 7 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 1988 r. w sprawie organizacji, trybu działania i zasad finansowania Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz komitetów ochrony pamięci walk i męczeństwa⁷).

⁵ DzU nr 85, poz. 595.

⁶ DzU nr 2, poz. 2 ze zm.

⁷ DzU nr 22, poz. 154.

III.

Z uwagi na specjalny charakter dobra prawnego, którym jest pamięć i szacunek dla ofiar konfliktów wojennych, szczególnego znaczenia nabiera prawnokarna ochrona grobów i cmentarzy wojennych, tak osób narodowości polskiej jak i innych narodowości. Ustawodawca unifikuje w tym przypadku zasady odpowiedzialności za zachowania patologiczne godzące w godność zmarłych i miejsca ich pochówku, traktując na równi groby i cmentarze osób cywilnych z grobami i cmentarzami wojennymi.

Zgodnie z postanowieniami przepisu art. 262 k.k. *Kto znieważa zwłoki, prochy ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2, zaś Kto ograbia zwłoki, grób lub inne miejsce spoczynku zmarłego, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8*⁸. Za znieważenie uznaje się na gruncie tego typu czynu zabronionego zwykle wyrzucanie zwłok i szczątków ludzkich z miejsc ich spoczynku, niszczenie umieszczonych na miejscach pochówku nagrobków, urządzenie niestosownych imprez i libacji, umieszczanie obraźliwych napisów, zaśmiecanie, itp. działania godzące w godność zmarłych i szacunek dla miejsc ich grzebania. Co do ograbienia, to polega ono na przywłaszczeniu sobie jakiegokolwiek rodzaju przedmiotów znajdujących się przy zmarłym, przeznaczonych dla niego, fragmentów zwłok lub szczątków ludzkich, a także elementów samego miejsca spoczynku⁹. Tym niemniej za szczególny przejaw znieważenia grobów i cmentarzy wojennych żołnierzy państw obcych, uznać należy w tym przypadku umieszczanie na nich symboli systemów totalitarnych, mających utożsamiać zmarłych tam spoczywających z bojownikami o wprowadzenie określonych ustrojów politycznych i zmierzających do nadania miejscom ich pochówku charakteru politycznego w miejsce historycznego, związanego z faktem ich śmierci w związku z określonym wydarzeniem dziejowym. Przepięstwo znieważenia miejsca spoczynku zmarłego może wówczas pozostawać w zbiegu z przestępstwem z przepisu art. 256 § 1 k.k., polegającym m.in. na publicznym nawoływaniu do nienawiści na tle różnic narodowościowych i etnicznych, karanym grzywną, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

⁸ Nadmienić należy, że zachowania godzące w szacunek dla zwłok i szczątków ludzkich oraz miejsc ich pochówku podlegały ochronie prawnokarnej tak na gruncie przepisów art. 168 i 169 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (DzU nr 60, poz. 571, ze zm.), posiadających brzmienie następujące: *Art. 168. Kto znieważa zwłoki ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego, albo złośliwie przeszkadza pogrzebowi lub obrzędowi żałobnemu, podlega karze aresztu do lat 2. Art. 169. Kto zabiera z posiadania osoby uprawnionej zwłoki ludzkie lub ich części, podlega karze aresztu do miesięcy 6 lub grzywny, jak również na gruncie ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. — Kodeks karny (DzU nr 13, poz. 94, ze zm.), której przepis art. 197 stanowił: *Art. 197. § 1. Kto złośliwie przeszkadza pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędowi żałobnym albo znieważa zwłoki, prochy ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli czyn polega na ograbieniu zwłok albo grobu lub innego miejsca spoczynku zmarłego, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.**

⁹ Zob. R.A. Stefański, *Przepięstwo znieważenia zwłok, prochów ludzkich lub grobu (art. 262 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 10, s. 19 i n.

Dodać należy także, iż zgodnie z postanowieniami przepisu art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁰ (dalej: u.o.z.o.z.), ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, m.in. zabytki nieruchome, będące w szczególności cmentarzami i miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne. Stąd też uznać można za nie część grobów i cmentarzy wojennych o szczególnej wartości historycznej, będących równocześnie miejscami spoczynku osób poległych w trakcie walk związanych z określonymi zdarzeniami historycznymi, niezależnie od czasu ich zajścia, do których zastosowanie ma ustawa o grobach i cmentarzach wojennych. Niszczenie lub uszkodzenie zabytku stanowi zaś przestępstwo podlegające karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, przy czym, jeżeli sprawca tego czynu działa nieumyślnie, podlega on grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 108 ust. 1 i 2 u.o.z.o.z.). Ponadto, w razie skazania za typ umyślny tego przestępstwa sąd orzeka, a w razie skazania za typ nieumyślny przestępstwo sąd może orzec, nawiązkę na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia (art. 108 ust. 3 u.o.z.o.z.).

Groby i cmentarze, którym ustawodawca nadał status wojennych, poddane są również ochronie prawnej podlegającej rygorowi prawa wykroczeń, tak na gruncie ustawy o grobach i cmentarzach wojennych z 1933 r., jak i na gruncie ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z 1959 r.

Na podstawie postanowień przepisu art. 9 u.g.c.w., *Kto naruszy postanowienia art. 4 ust. 2 i art. 5 oraz kto zachowuje się na cmentarzu lub grobie wojennym w sposób nielicujący z powagą miejsca, jeżeli czyn nie stanowi przestępstwa, podlegającego karze surowszej, ulega w drodze administracyjnej karze aresztu do 6 tygodni i grzywny do 375 zł lub jednej z tych kar.* Jakkolwiek treść tego przepisu odpowiada swoim brzmieniem ustawodawstwu przedwojnemu, to czyn zabroniony w nim określony uznać należy za typ wykroczenia podlegającego karze aresztu i grzywny określonej kwotowo w wysokości do 375 zł bądź obydwu tym sankcjom. Mowa w tym przypadku o dwóch kategoriach zachowań, które podlegają odpowiedzialności wykroczeniowej. Po pierwsze, o naruszeniu przepisów ustawy o grobach i cmentarzach wojennych polegającym na dokonaniu określonych tą ustawą czynności bez właściwego zezwolenia wojewody. Czynności te dotyczą zatem bądź ekshumacji zwłok z grobu wojennego, przeniesienia ich na inne miejsce pochówku w kraju lub za granicą, a także sprowadzenia zwłok z obcego państwa celem pochowania w kraju w grobie wojennym — na podstawie umotywowanej prośby rodziny lub otoczenia osoby pochowanej w grobie wojennym lub prośby instytucji społecznej (art. 4 ust. 2 u.g.c.w.), bądź przeprowadzania robót ziemnych, wznoszenia pomników i innych urządzeń na tych obiektach (art. 5 u.g.c.w.). Po drugie, o zachowaniu się na cmentarzu lub grobie wojennym w sposób nielicujący z powagą miejsca, o ile czyn taki nie stanowi przestępstwa podlegającego karze surowszej, aniżeli wskazana w przepisie art. 9 u.g.c.w., a więc takiego działania naruszającego cześć zmarłych spoczywających w grobie lub na cmentarzu wojennym, którego nie można uznać za znieważenie lub ograbienie

¹⁰ DzU nr 162, poz. 1568, ze zm.

zwłok, prochów ludzkich lub miejsca spoczynku zmarłego, o których mowa w przepisie art. 262 k.k., jak również za inne przestępstwo, którego znamiona wypełnia szkodliwe społecznie zachowanie sprawcy.

Co więcej, w myśl postanowień przepisu art. 7 ust. 5 u.c.ch.z. zabronione jest z kolei użycie do ponownego pochówku grobów, mających wartość pamiątek historycznych (ze względu na swą dawność lub osoby, które są w nich pochowane, lub zdarzenia, z którymi mają związek), a do takiej kategorii zaliczyć należy m.in. groby wojenne, w tym miejsca spoczynku zmarłych członków sił zbrojnych państw obcych z okresu II wojny światowej lub starsze. Naruszenie przepisów tejże ustawy, w tym przytoczonego powyżej, jak również wydanych na jej podstawie rozporządzeń, dotyczących w szczególności postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi¹¹, czy też wymagań wobec cmentarzy, grobów i innych miejsc pochówku zwłok i szczątków¹², stanowi natomiast wykroczenie i jako takie podlega karze aresztu lub grzywny (art. 18 u.c.ch.z.).

IV.

Ochrona grobów i cmentarzy wojennych, w szczególności żołnierzy państw obcych, na gruncie polskiego systemu prawnego, stanowi również konsekwencje przystąpienia przez Polskę do szeregu konwencji regulujących prawo konfliktów zbrojnych. Rzeczpospolita Polska jest bowiem stroną konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny z dnia 12 sierpnia 1949 r. i Protokołów dodatkowych do tych konwencji¹³. W myśl postanowień przepisu art. 15 konwencji genewskiej o polepszeniu losu rannych i chorych, *W każdym czasie, a zwłaszcza po bitwie, Strony w konflikcie przedsięwzięć niezwłocznie wszelkie możliwości środki (...) w celu wyszukania poległych i niedopuszczenia do ich ograbienia, zaś zgodnie z postanowieniami przepisu art. 18 tej konwencji, strony konfliktu zbrojnego zobowiązane są czuwać nad tym, aby zmarli byli grzebani z czcią i w miarę możliwości zgodnie z obrządkami religii, którą wyznawali, aby ich groby były szanowane, zgrupowane, o ile możliwości, podług narodowości zmarłych, należycie utrzymane i tak oznaczone, aby mogły być zawsze odszukane.* Co więcej, strony zobowiązane są do podejmowania niezbędnych środków, jak się wydaje przede wszystkim prawnych, służących zaprzestaniu popełniania czynów naruszających wspomniane powyżej postanowienia konwencji, dotyczące zasad grzebania zmarłych podczas konfliktów zbrojnych i opieki nad miejscami ich spoczynku (art. 49 konwencji genewskiej o polepszeniu losu rannych i chorych). Zasady te znajdują swoje zastosowanie również wobec grobów i cmentarzy jeńców wojennych zmarłych podczas pobytu w niewoli. I tak, zgodnie z postanowieniami przepisu art. 120 konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych, *Władze zatrzymujące czuwać będą nad tym, aby jeńcy wojenni, zmarli w czasie niewoli, byli grzebani*

¹¹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi (DzU nr 153, poz. 1783, ze zm.).

¹² Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 7 marca 2008 r. w sprawie wymagań, jakie muszą spełniać cmentarze, groby i inne miejsca pochówku zwłok i szczątków (DzU nr 48, poz. 284).

¹³ DzU z 1956 r. nr 38, poz. 171, ze zm.

z czcią i w miarę możliwości zgodnie z obrządkami religii, którą wyznawali oraz aby ich groby były szanowane, odpowiednio utrzymywane i oznaczone w taki sposób, aby można je zawsze było odnaleźć. Ilekroć to będzie możliwe, zmarli jeńcy wojenni należący do tego samego Mocarstwa pochowani będą w tym samym miejscu. Zmarli jeńcy wojenni pochowani będą indywidualnie z wyjątkiem przypadków, gdy pochowanie we wspólnym grobie będzie konieczne ze względu na siłę wyższą. Zwłoki mogą być spalone tylko wówczas, kiedy wymagają tego naglące względy higieny lub religia zmarłego albo jeżeli wyraził on takie życzenie. (...) Troska o te groby i rejestrowanie każdego późniejszego przeniesienia zwłok jest obowiązkiem Mocarstwa kontrolującego dane terytorium, jeżeli jest ono stroną Konwencji. Postanowienia te stosują się również do popiołów, które będą przechowywane przez zarząd grobów do chwili, gdy kraj pochodzenia zawiadomi ostatecznie o swych życzeniach w tej sprawie. Jak zatem wskazuje treść przedmiotowych aktów prawa konfliktów zbrojnych, społeczność międzynarodowa przywiązuje znaczną wagę do kwestii dochowania należytej staranności przy grzebaniu osób zmarłych, niezależnie od ich narodowości, w związku z prowadzeniem działań wojennych, jak również opieki nad miejscami ich pochówku.

V.

Przypomnieć należy wreszcie, iż Rzeczpospolitą Polską łączą bilateralne umowy międzynarodowe, dotyczące ochrony grobów wojennych, z czterema krajami sąsiednimi, które — ze względu na uwarunkowania historyczne, zwłaszcza z czasów ostatniej wojny światowej — są z jednej strony najżywotniej zainteresowane utrzymaniem w należyтым stanie grobów i cmentarzy wojennych osób ich narodowości na terytorium Polski, z drugiej zaś strony na ich terytorium znajduje się największa część miejsc spoczynku polskich ofiar wojen i represji politycznych. Mowa tutaj o: umowie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o grobach i miejscach pamięci ofiar wojen i represji, sporządzonej w Krakowie dnia 22 lutego 1994 r.¹⁴; umowie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o ochronie miejsc pamięci i spoczynku ofiar wojny i represji politycznych, sporządzonej w Warszawie dnia 21 marca 1994 r.¹⁵, umowie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o ochronie grobów i miejsc pamięci ofiar wojen i represji, sporządzonej w Brześciu dnia 21 stycznia 1995 r.¹⁶ oraz umowie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o grobach ofiar wojen i przemocy totalitarnej, podpisanej w Warszawie dnia 8 grudnia 2003 r.¹⁷. Wszystkie przytoczone powyżej traktaty zobowiązują ich strony do podejmowania szeregu wzajemnych działań, poczynając w szczególności od utrzymywania tego typu obiektów w należyтым porządku, poprzez zapewnienie dostępu do nich obywatelom

¹⁴ DzU z 1994 r. nr 112, poz. 543.

¹⁵ DzU z 1994 r. nr 112, poz. 545.

¹⁶ DzU z 1997 r. nr 32, poz. 185.

¹⁷ M.P. z 2005 r. nr 55, poz. 749.

państwa będącego stroną umowy, informowania o aktach wandalizmu wymierzonych przeciwko tymże miejscom oraz przeciwdziałania tego typu incydentom. I tak np. przepis art. 3 ust. 3 przywołanej powyżej umowy polsko-rosyjskiej stanowi, iż *Strony zobowiązują się do natychmiastowego wzajemnego informowania się o wszystkich przypadkach wandalizmu wobec miejsc pamięci i spoczynku oraz do podejmowania niezwłocznych działań w celu przywrócenia tym miejscom należytego porządku, ukarania sprawców zgodnie z ustawodawstwem swojego państwa i zapobiegania podobnym aktom w przyszłości.*

Co istotne, ustawodawstwa wspomnianych powyżej krajów zawierają również, gwarantując w ten sposób zapewnienie wzajemnej ochrony grobów i cmentarzy ofiar wojen i represji politycznych, przepisy karne przewidujące penalizację naruszania miejsc spoczynku zmarłych, w tym i grobów oraz cmentarzy wojennych. I tak przepis art. 244 kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej¹⁸ stanowi, iż *znieważenie zwłok i miejsc ich spoczynku, jak również zniszczenie, uszkodzenie lub bezczeszczenie miejsc spoczynku, nagrobków lub obiektów cmentarnych przeznaczonych do ceremonii związanych z grzebaniem zmarłych albo nabożeństwami za nich* podlega karze grzywny w wysokości do 40 000 rubli albo wynagrodzenia lub innego dochodu osiągniętego w okresie do 3 miesięcy, lub prac obowiązkowych od 120 do 180 godzin, lub prac poprawczych na okres do 1 roku albo karze aresztu do 3 miesięcy. Jeżeli czyny te popełniono z *motywów narodowościowych, rasowych, nienawiści religijnej albo z zemsty* podlegają one karze ograniczenia wolności do lat 3, aresztu od 3 do 6 miesięcy, albo pozbawienia wolności do lat 3. Podobnie rzecz traktuje ustawodawstwo białoruskie i ukraińskie, przy czym zgodnie z postanowieniami przepisu art. 347 ust. 2 kodeksu karnego Republiki Białoruś¹⁹, zbezczeszczenie zwłok albo grobu, jak również ograbienie zwłok lub przedmiotów znajdujących się w miejscu spoczynku, dokonane względem mogiły zbiorowej albo grobu „obrońcy Ojczyzny”, stanowi typ kwalifikowany przestępstwa zbezczeszczenia zwłok lub grobu i podlega karze aresztu od 1 do 6 miesięcy, karze ograniczenia wolności do lat 5, bądź karze pozbawienia wolności w tym samym wymiarze. Kodeks karny Ukrainy²⁰ w przepisie art. 297 zna jeden typ podstawowy i dwa kwalifikowane tego przestępstwa. Zbezczeszczenie grobu albo innego miejsca pochówku, zwłok lub urny, jak również okradzenie zwłok lub miejsca pochówku, poddaje karze grzywny do 200-krotności najniższego nieopodatkowanego wynagrodzenia, karze aresztu do 6 miesięcy, karze ograniczenia wolności do lat 3 albo karze pozbawienia wolności w tym samym wymiarze. W przypadku typu kwalifikowanego, polegającego na jego powtórnym dokonaniu, popełnieniu przez grupę osób, ze złośliwych lub chuligańskich motywów, wobec grobu zbiorowego lub grobu nieznanego żołnierza albo z zastosowaniem przemocy lub groźby jej

¹⁸ Kodeks karny Federacji Rosyjskiej, uchwalony przez Dumę Państwową dnia 24 maja 1996 r., zaakceptowany przez Radę Federacji dnia 5 czerwca 1996 r. (Prawa Federalne, 1998 r., N 77-F3, ze zm.).

¹⁹ Kodeks karny Republiki Białoruś, uchwalony przez Izbę Reprezentantów dnia 2 czerwca 1999 r., zaakceptowany przez Radę Republiki dnia 24 czerwca 1999 r. (Prawa Republiki Białoruś, 2002 r., N 98-Z ze zm.).

²⁰ Kodeks karny Ukrainy z dnia 5 kwietnia 2001 r., (Wiadomości Rady Najwyższej Ukrainy, 2001 r., N 25-26, s.131, ze zm.).

zastosowania, podlega ono karze ograniczenia wolności od 3 do 5 lat, bądź karze pozbawienia wolności w tym samym wymiarze. W razie zaś, gdy czyny wyżej wymienione spowodowałyby ciężkie następstwa — karze pozbawienia wolności od 5 do 12 lat. Również obowiązujący niemiecki kodeks karny²¹ zna typ przestępstwa zbezczeszczenia grobów (art. 168), polegający na nielegalnym zabraniu spod opieki osoby uprawnionej, zwłok lub części ciała zmarłego, szczątek ludzkich lub ich części, albo prochów ludzkich, jak również na ich zbezczeszczeniu, poddany karze grzywny albo pozbawienia wolności do lat 3. Analogicznej karze podlega niszczenie, uszkodzanie oraz zbezczeszczenie miejsca spoczynku, pochówku lub miejsca poświęconego pamięci zmarłych.

VI.

Mając na uwadze dokonany w powyższych rozważaniach przegląd treści przepisów powszechnie obowiązującego prawa stwierdzić należy, że groby i cmentarze wojenne znajdujące się na polskim terytorium podlegają wieloaspektowej ochronie, polegającej tak na ustanowieniu specjalnych reguł zarządzania nimi i utrzymywania ich w należyтым stanie, jak również na poddaniu zachowań wymierzonych w ich nienaruszalność, represji państwowej podlegającej prawu karnemu i prawu wykroczeń, a także wyposażeniu szeregu organów administracji publicznej w kompetencje służące ochronie miejsc pamięci ofiar wojen i represji politycznych. Niemniej jednak, wszelkiego rodzaju akty wandalizmu skierowane przeciwko obiektom związanym z pochówkiem zmarłych, cechuje swoista szkodliwość społeczna. Skutkują one bowiem nie tylko naruszeniem wartości uznanych powszechnie za zasługujące na szczególne poważanie, ale niekiedy wręcz perturbacjami natury międzynarodowej, które związane są z utożsamianiem ataku na miejsce pochówku obywateli danego państwa z zakamuflowanym aktem agresji skierowanym przeciwko temu państwu. Stad też nie bez znaczenia pozostaje fakt, że ustawodawca poddał je, niezależnie od czasu ich powstania oraz narodowości spoczywających w nich zmarłych, ochronie analogicznej do ochrony miejsc pamięci i męczeństwa polskich obywateli będących ofiarami wojen i represji politycznych. Warto również podkreślić, iż ustawodawstwa krajów sąsiadujących z Polską i związanych z nią dwustronnymi umowami międzynarodowymi, których przedmiotem jest szeroko rozumiana współpraca w zakresie opieki nad miejscami pochówku ofiar wojen i represji, poddają czyny zabronione godzące w godność zwłok i szczątek ludzkich oraz miejsc ich spoczynku, analogicznej jak w polskim systemie prawnym, a niekiedy wręcz surowszej, reakcji prawnokarniej. Niemniej jednak, reasumując przedmiotowe rozważania, nie sposób nie pokusić się o konstatację, iż najlepszą polityką przeciwdziałania tego rodzaju incydentom i zachowaniom patologicznym wydaje się być zawsze skuteczna polityka informacyjna zwłaszcza taka, która służy przedstawieniu właściwego, symbolicznego a nie politycznego, wymiaru istnienia na polskim terytorium mogił i cmentarzy żołnierzy wojennych, zwłaszcza państw obcych, będących częstokroć w chwili śmierci członkami sił zbrojnych wrogich bądź niesprzyjających Państwu Polskiemu.

²¹ Niemiecki kodeks karny z dnia 5 maja 1871 r. w wersji opublikowanej dnia 13 listopada 1998 r. (Federalny Dziennik Praw I s. 3322, ze zm.).